

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Соціальна робота та психологічна служба**» вибіркового компонента освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 4 *Психологічна служба в освітній системі України*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 15.08.2023 №8

Розробник:

1. Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук ,
доцент Маннапова Катерина Робертівна

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, с.н.с. Мацегора Я. В.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 ХНУВС, кандидат психологічних наук Твердохвалова Ю.Л.

План лекції

1. Модель функціонування психологічної служби вищого навчального закладу.
2. Діяльність фахівців психологічної служби ЗВО з психологічної підтримки особистісного-професійного розвитку учнів.
3. Умови ефективності психологічного супроводу.
4. Програма психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку студентів

Рекомендована література

1. Дуткевич Т. В. Практична психологія: вступ до спеціальності: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2018. 256 с.
2. Євдокімова О.О. Психологічна служба. Навчально-методичний посібник. Х.: видавничо-поліграфічний центр ХНУРЕ, 2013. 204 с.
3. Легка, Л. М. Організація діяльності психологічних служб: навч. посіб. Львів: Новий Світ, 2018. 371 с
4. Психологічна служба: підруч. За загал. ред. Панок В. Г. Київ: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

5. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
6. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
7. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
8. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
9. Пошукова система WorldWideScience.org <https://worldwidescience.org/>
10. Пошукова система DOAJ <https://www.doaj.org/>
11. Пошукова система DOAB <https://www.doabooks.org/>
12. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
13. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>
14. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

Текст лекції

- 1. Модель функціонування психологічної служби вищого навчального закладу.**

Системна робота по створенню психологічної служби в освітній галузі почалася з 1991 р., коли в Інституті психології ім. Г.С. Костюка АПН України

був створений новий підрозділ - Центр психологічної служби в системі народної освіти. У листопаді того ж року відбулася перша всеукраїнська конференція з практичної психології (м. Луцьк).

У 1993 р. було розроблено і прийнято перше положення про психологічну службу системи освіти.

7 липня 1998 спільним наказом Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук України був створений Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи - головна організація психологічної служби, яка здійснює методичне керівництво всією психологічною службою системи освіти.

У 2001 році в структуру Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи була введена Центральна психолого-медико-педагогічна консультація, що створило сприятливі умови для розгортання її діяльності як головної організації, яка контролює, координує та здійснює розробку нормативно-правових основ, науково-методичне керівництво регіональними (республіканською АР Крим, обласною, Київської та Севастопольської міськими) консультаціями.

23 квітня 2004 вперше в історії Української держави Колегія Міністерства освіти і науки України розглянула питання про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти. Колегія схвалила «Стратегію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 р.». З тих пір 23 квітня вважається Днем практичного психолога.

У квітні 2008 р. засідання Колегії Міністерства освіти і науки схвалило Концепцію розвитку психологічної служби системи освіти на період до 2012 р. (додаток 1).

У 2009 р. була прийнята нова редакція Положення про психологічну службу системи освіти України (додаток 2).

В кінці 2011 року було прийнято нове Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації.

Аналізуючи динаміку зростання чисельності працівників психологічної служби і розгортання мережі центрів практичної психології і соціальної роботи, слід сказати, що в 1994 навчальному році психологічна служба системи освіти України нараховувала 2852 фахівця, а в 2011 році практичних психологів, соціальних педагогів та методистів налічувалося 22102 особи.

Однією з перших форм психологічного супроводу став психотехнологічний напрям у формі емоційного забезпечення навчальної і трудової діяльності школярів. Розглядаючи його як цілеспрямоване управління емоційними станами і пізнавальною навчальною діяльністю учнів у процесі занять, була створена концепція, що включає принципи, функції і технології, які сприяють реалізації відносно вузької мети, а саме - *оптимізації* емоційних станів і підтримці продуктивної пізнавальної мотивації.

На наш погляд, поняття «супровід» носить більш інтегральний характер,

включаючи різноманіття цілей, функцій, об'єктів і психотехнологій його реалізації. Психологічний супровід більшою мірою спрямований на психічне здоров'я (адаптацію), розвиток і самореалізацію особистісних і групових можливостей. Під супроводом розуміється взаємодія того, хто супроводжує з тим, кого супроводжують, спрямована на вирішення життєвих проблем останнього. Серед принципів супроводу особливо слід виділити безперервність і мультидисциплінарність (комплексність) супроводу, а також принцип дорадчого права супроводжувача, оскільки відповідальність за прийняття рішення лежить на суб'єкті розвитку. Характеризуючи супровід як комплексний метод, ми розглядаємо його в єдиному контексті чотирьох функцій;

- діагностики,
- інформації про суть і шляхи вирішення проблеми,
- консультації на різних стадіях вирішення проблеми,
- первинної допомоги, на етапі реалізації прийнятого плану.

Наступна найбільш розвинена форма психологічного супроводу - це шкільна психологічна служба. Вона представлена як теоретико-прикладний напрямок у психологічній науці, що існує в єдності трьох аспектів: вивчення закономірностей психічного розвитку і формування особистості школяра з метою розробки способів, засобів і методів професійного застосування психологічних знань в умовах сучасної школи (науковий аспект); психологічного забезпечення процесу навчання і виховання, включаючи складання навчальних програм, створення підручників, розробку психологічних основ дидактичних і методичних матеріалів, психологічну підготовку вчителів (прикладний аспект); безпосередньої роботи психологів в школі (практичний аспект).

Психологічну службу можна визначити як особливий підрозділ у структурі організацій і підприємств; систему практичного використання психології для вирішення комплексних завдань експертизи, діагностики і психологічної консультації у галузях виробництва, транспорту, народної освіти, медицини, охорони правопорядку тощо.

Супровід в контексті шкільної психологічної служби розглядається як свідома спроба допомогти людині в отриманні знань і навичок, в розвитку установок, самосвідомості. Такий супровід орієнтований на активізацію сил і потенціалу самої дитини, розвиток здатності будувати свідому діяльність з перетворення проблеми в потрібному для себе напрямі. В процесі супроводу виділяється три взаємопов'язані компоненти: вивчення особистості учня, створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості; безпосередня психологічна допомога учню.

2. Діяльність фахівців психологічної служби ВНЗ з психологічної підтримки особистісного-професійного розвитку учнів.

Теоретичне вивчення питання й узагальнення результатів роботи

шкільних психологів дозволили сформулювати цілі і завдання шкільної психологічної служби, вирішити ряд питань з її науково-методичного забезпечення, визначити зміст і форми роботи шкільного психолога, його основні функції, права і обов'язки, розробити систему психологічної служби в освіті.

Наступним етапом розвитку вітчизняної психологічної науки і практики можна вважати впровадження психологічної служби у вищих навчальних закладах. У різних вишах нашої країни діють психологічні бюро, лабораторії, відділи, спеціалізовані психологічні служби, які вирішують ті чи інші завдання в умовах конкретного ВНЗ.

У класичних університетах і вишах гуманітарного профілю зазвичай є кафедри психології і педагогіки, при яких створення психологічної служби або лабораторії виглядає більш природним. Проте можна назвати лише окремі ВНЗ, в яких накопичено досвід функціонування психологічної служби.

Так, при Буковинському державному медичному університеті працює Медико-психологічний центр, основною метою діяльності якого є підготовка лікарів зі спеціальності «Медична психологія» та надання населенню комплексу медико-психологічних послуг, спрямованих на профілактику, діагностику, корекцію, консультування, психологічний супровід лікувального процесу. Фахівцями центру працюють психологи, психотерапевти, психіатри. Форми та напрямки роботи є наступними: психологічне консультування та психокорекція; індивідуальна та групова психотерапія; психологічна реабілітація; психологічні тренінги; профорієнтаційні консультації; розвивальні заняття; психологічна та патопсихологічна діагностика; психологічний супровід роботи лікувально-профілактичних установ (профадаптація, навчання і тренінги персоналу); консультації дітей та підлітків; сімейне консультування та психотерапія; психологічна допомога майбутнім мамам; консультація сексопатолога; залежності (алкогольна, наркологічна, ігрова); корекція дефектологічних розладів; післядипломна освіта лікарів.

Центр є суто медичним, і психологічна допомога надається у випадках: невротичних проявів – страхів, нав'язливих станів, стресів і депресій, у тому числі, емоційної напруги, тривожності, непевності у собі, підвищеної агресивності; психосоматичних захворювань – гастроентерологічних, інфаркті міокарда, астмі, алергії; психологічних травм, що виникли внаслідок кризових ситуацій, повної або часткової втрати працездатності, сексуальних проблем; порушень при дитячому аутизмі, гіперактивності, затримці психічного розвитку; труднощів у навчанні, на роботі – проблеми із психологічною адаптацією в дитячому садку, школі, університеті, конфліктах у колективі; труднощів у спілкуванні – замкненості, сором'язливості, ворожого ставлення до оточення; труднощів у сімейних стосунках – сімейних конфліктах, станах після розлучення, сімейних зрадах та втратах.

Фахівцями Центру також пропонується психологічна діагностика: інтелектуальних можливостей: сприйняття, пам'яті, мислення, мовленнєвого розвитку, готовності до навчання, працездатності, обдарованості, проблем

розвитку; особливостей особистості та емоцій, мотивів поведінки, рівня тривожності та способів захисту від тривоги, наявності страхів, стереотипів поведінки, рис характеру та ін. Особливістю даної установи є її спрямованість не лише на психологічний супровід навчального процесу, скільки на надання відповідних послуг населенню, у процесі якого мають можливість удосконалювати свій професійний рівень студенти - майбутні психологи.

Функціонує психологічна служба Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського, яка початок свій веде зі створення у 2007 році у навчальному закладі «Лабораторії психологічного супроводу навчально-професійної діяльності».

Поєднуючи науковий, прикладний та практичний аспекти діяльності, психологічна служба Миколаївського університету працює за такими напрямками роботи: психофізіологічна діагностика профпридатності абітурієнтів ; координаційно-методологічний та аналітико-науковий напрями; професійне становлення; психологічний супровід сучасної сім'ї; соціально-психолого-педагогічний супровід студентів з обмеженими можливостями; сучасний менеджмент освіти й ін.

Особливістю роботи цієї структури можна вважати: по-перше, значну увагу, що приділяється у діяльності служби професійному розвитку майбутніх психологів, яких готує університет; і по-друге, залучення студентів-психологів до роботи у психологічній службі.

Значна увага до питань психологічного супроводу особистості, сприяння її розвитку, становленню і самореалізації на етапах освіти є однією з основних тенденцій сучасної психології. Впродовж декількох останніх років у змісті освітньої діяльності разом із навчанням і вихованням вводяться складові психологічного супроводу (М.Р. Бітянова, І.В. Дубровина, О.О.Євдокімова, М.М. Нечаєв, Р.В. Павелків та ін.), підтримки (О.Г. Асмолов, О.Ф. Бондаренко, І.Є. Лілієнталь , Н.В. Чепелева, Т.В. Шубніцина та ін.)

Підґрунтям для створення і розвитку системи психологічного супроводу студентів виступило узагальнення досвіду у сфері організації та функціонування психологічної служби в системі освіти (М.Р. Бітянова, А.О. Деркач, І.В. Дубровина., Ю.М. Забродин, Є.О. Клімов, Б.Б. Коссов, Л.М. Мітіна, М.М.Обозов, Н.М. Пейсахов, Н.І. Пов`якель, Н.І. Рейнвальд, Н.В. Чепелева і ін.), а також проблем психологічного і психолого-педагогічного супроводу, управління і підтримки особистісно-професійного розвитку студентів психологічною службою ВНЗ (Д.Б. Богоявленська, М.Д. Дворяшина, Л.В. Темнова та ін.).

Аналізу організації діяльності психологічних служб, професійного керівництва і консультування студентів в зарубіжних вищих навчальних закладах присвячені роботи І.М. Кондакова, П.І. Купки, М. Рутік, П. Саутуарського, В. Укке, Е. Хартманна та ін.

У роботах зарубіжних і вітчизняних авторів узагальнюється і аналізується досвід в сфері психологічної діагностики (О.О. Бодальов, В.Д. Небиліцин, В.А. Чикер та інші), професійного консультування (С.С. Бубнова, Р. Мей,

В.М. Розин та інші.), групової тренінгової роботи (В.К. Большаков, А.О. Вербицкий, Г.І. Марасанов, Б.Д. Паригин та інші.).

Отже, створення служб практичної психології, організація супроводу, підтримки особистості фахівцями служби є закономірним процесом, і вельми актуальним для освітніх сфер.

Як вже було відзначено вище, поняття «супровід» отримало широке розповсюдження в сучасних психології і педагогіці. Як правило, воно застосовується у тих сферах життєдіяльності особистості, малих груп і суспільства, коли мають місце складнощі в адаптації, невизначеність соціальних і діяльнісних умов. Відповідаючи вимогам гуманістичного підходу, воно вдало замінило такі схожі за смыслом і значенням форми, як наприклад: «подолання», «профілактика», «забезпечення», «підтримка», «допомога» й ін.

У дослідженнях основою цього підходу є розгляд психологічної служби як особливої технології, що полегшує практичну реалізацію супроводу.

У листі Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи «Про особливості діяльності психологічної служби системи освіти України у 2009-2010 навчальному році» відзначається, що «Психологічну службу системи освіти необхідно розглядати як багаторівневу організаційну систему, яка включає основні структурні одиниці та забезпечує надання ефективної психологічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу. Спектр завдань на різних рівнях функціонування цієї системи має бути диференційованим. При цьому цільовий напрямок діяльності психологічної служби залишається єдиним».

Психологічний супровід у ВНЗ - це система професійної діяльності психолога, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку особистості в ситуаціях студентської взаємодії. Це означає наступне: по-перше, слідування за природним розвитком особистості на даному віковому і соціокультурному етапі онтогенезу. У якості важливих психологічних принципів виступають принципи прийняття безумовної цінності внутрішнього світу кожного студента, визнання пріоритетності його потреб, цілей і цінностей його розвитку. По-друге, створення умов самостійного творчого засвоєння студентом системи відносин зі світом і з самим собою, а також для здійснення кожним студентом особистісно-значущих життєвих виборів. По-третє, в ідеях супроводу послідовно здійснюється принцип вторинності його форм і змісту по відношенню до соціального і навчального середовища життєдіяльності студента.

Таким чином, мета психологічного супроводу полягає у створенні у межах об'єктивно даного студентом соціально-педагогічного середовища, умов для його максимального особистісно-професійного розвитку і навчання. Супровід розглядається як процес і як цілісна система діяльності практичних психологів, в межах якої виділяють три взаємопов'язані компоненти:

1. Систематичне відстежування психологічного статусу студента і динаміки його психологічного стану у процесі навчання.

2. Створення соціально-психологічних умов для особистісно-професійного розвитку студента і його успішного навчання.

3. Створення спеціальних соціально-психологічних умов для надання допомоги студентам, що мають проблеми у сфері особистісно-професійного розвитку, спілкування, навчання.

Таким чином, психологічний супровід розглядається сучасними теоретиками і практиками психології і педагогіки як **«третья» сторона освіти**, разом з навчанням і вихованням. Сучасна парадигма, звертаючись до суб'єктності людини, трактує психологічний супровід як позитивне сприяння в розвитку особистості. Суть психологічного супроводу полягає в наданні допомоги в розвитку психологічної індивідуальності, в побудові особистісних утворень, в розвитку самості, у здійсненні особистісного зростання в періоди життєвих криз, внутрішніх пошуків і виборів.

Узагальнення різних точок зору дослідників дозволяє стверджувати, що *психологічний супровід - це вид міжособистісної взаємодії, спрямованої на психологічну допомогу суб'єктові, в ході якої виникає позитивно забарвлене відчуття упевненості у собі, у своїх можливостях.*

Таким чином, на нашу думку, психологічний супровід – являє собою систему способів і методів, що сприяють особистісно-професійному розвитку особистості студента, формуванню його здібностей, ціннісних орієнтацій і самосвідомості, підвищенню його конкурентоспроможності на ринку праці і адаптованості до умов реалізації власної професійної кар'єри. Психологічний супровід здійснюється шляхом оптимізації психологічного стану людини внаслідок повного вирішення або зниження актуальності психологічних проблем, що перешкоджають навчальній, професійній, соціальній самореалізації на кожному з етапів життя окремої людини, малих груп, колективів, формальних і неформальних об'єднань людей. Психологічний супровід здійснюється в цілях психологічного забезпечення вільного і гармонійного розвитку особистості в сучасному суспільстві на всіх етапах її становлення і самореалізації, попередження розвитку негативних тенденцій в психології людей, подоланні труднощів особистісного зростання, корекції поведінки, усунення конфліктних ситуацій у взаєминах.

2. Умови ефективності психологічного супроводу.

Завдання особистісного і професійного розвитку і проблеми, що постають перед студентами, зумовлюють необхідність надання їм психологічного супроводу.

Відповідно до цього основними завданнями психологічного супроводу у ВНЗ є:

- корекція психічного стану студентів, зняття емоційної напруги для забезпечення ефективності особистісно-професійного розвитку;
- соціально-психологічна адаптація студентів у навчально-професійній діяльності і формуванні у них позитивної життєвої перспективи;

- навчання умінь і навичок ефективної поведінки в різних ситуаціях побутового і професійного характеру;
- розвиток і формування у студентів якостей, що сприяють успішному особистісно-професійному розвитку: інтелектуальності, комунікативної компетенції, емоційної і поведінкової гнучкості.

Всі ці напрями можуть бути реалізовані за допомогою психологічного супроводу розвитку студента. Психологічний супровід реалізується психологічною службою вишу.

Як основні напрямки психологічного супроводу в службі практичної психології найчастіше виступають: психологічна освіта; психологічна профілактика; психологічна діагностика; психологічний тренінг; психологічна корекція; індивідуальне консультування.

4.Програма психологічного супроводу особистісно-професійного розвитку студентів

Діяльність психологічної служби вишу, на нашу думку, може значною мірою зробити ефективнішим особистісно-професійний розвиток студента, якщо її програма включає: адаптаційний тренінг; навчання прийомів саморегуляції, способів зняття напруги і стомлення, відновлення працездатності; тренінг мотивації досягнення; тренінг розвитку психічних пізнавальних процесів; тренінг комунікативних умінь; практикум мнемотехнічних прийомів, вправ на розвиток творчого мислення; навчання навичок професійної самопрезентації тощо.

Психологічна служба вишу являє собою цілісну систему декількох аспектів: спеціальний напрям психологічної науки, що інтегрує загальні досягнення педагогічної психології, психології розвитку і акмеології, соціальної психології, психології управління і ін.; психологічне і психолого-педагогічне забезпечення досягнення основних цілей вишу, що полягають у розвитку особистості і підготовці фахівців (бакалаврів, магістрів); безпосередня діяльність психологів у ВНЗ. Таким чином, існує *єдність трьох основних аспектів діяльності служби: наукового, прикладного та практичного.*

Науковий аспект діяльності психологічної служби припускає проведення дослідницько-аналітичної роботи з виявлення проблем вищої освіти, методологічне і теоретичне обґрунтування, розробку психодіагностичних, психокорегувальних і розвивальних програм, способів, засобів і методів застосування психологічних знань у конкретних умовах сучасної вищої освіти.

Прикладний аспект припускає психологічне забезпечення всього процесу навчання та виховання, включаючи аналіз і розробку психологічних підстав навчальних програм, дидактичних і методичних матеріалів.

Практичний аспект - безпосередня робота психолога у ВНЗ. Практично-орієнтована діяльність вузівської психологічної служби спрямована на забезпечення цілісної адаптації студентів до змісту і організації освітнього процесу в цілому і конкретних життєвих завдань студентів, що виникають у

процесі їх особистісно-професійного розвитку, а також на вирішення конкретних проблем, з якими звертаються куратори студентських груп, викладачі і інші суб'єкти освітнього середовища вишу.

Виділяють дві лінії діяльності психологічної служби освіти - *актуальну і перспективну*, які нерозривно пов'язані між собою. Актуальна орієнтована на вирішення «злободенних» проблем, пов'язаних з тими чи іншими моментами на кожному з етапів навчання, з труднощами в навчанні і розвитку, відхиленнями в поведінці і спілкуванні. Перспективна - націлена на розвиток, становлення особистості і індивідуальності кожного студента, на формування його психологічної готовності до самовизначення, саморозвитку, творчого життя в суспільстві. Ця лінія також пов'язана із збереженням і підтримкою психологічного здоров'я студентів.

У «Положенні про психологічну службу системи освіти України» відзначено, що основною метою діяльності психологічної служби є психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників: вихованців, учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Основні завдання психологічної служби системи освіти України полягають у:

- сприянні повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі, створенні умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку;
- забезпеченні індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення;
- профілактиці і корекції відхилень в інтелектуальному і психофізичному розвитку вихованців, учнів, студентів.

Таким чином, головною метою психологічної служби вишу є - сприяння підтримці психічного здоров'я, пізнавального інтересу і розкриттю індивідуальності студента, а також корекція різного роду утруднень у його розвитку і становленні.

Одним з основних завдань психологічної служби вищого навчального закладу є урахування прогнозованої успішності засвоєння професії, спеціальності, посилення професійної мотивації до обраного профілю і адаптації до майбутньої професії.

В основному в своїй діяльності психологічна служба вишу традиційно акцентує увагу на забезпеченні таких *напрямів* психологічного супроводу як *психологічна освіта, психологічна профілактика, психологічна діагностика, психологічна корекція, консультативна діяльність*.

Ефективне вирішення проблем, що стоять перед психологічною службою, можливо лише за умови їх вирішення шляхом комплексного і системного підходів.

Принцип комплексної побудови діяльності психологічної служби вишу означає безперервний зв'язок, взаємозв'язок цих напрямів діяльності і вимагає орієнтації діяльності психологів на різні організаційні рівні:

3. основного колективу, тобто всієї організації у цілому;
4. адміністративно-управлінський рівень;
5. рівень підрозділів (наприклад, факультетів, кафедр);
6. рівень первинного колективу (наприклад, студентської групи);
7. індивідуальний рівень, тобто окремої особи.

Системність роботи вузівських психологів забезпечується, з одного боку, розглядом особистості клієнта як складної системи, що має різну спрямованість свого прояву, починаючи з власної внутрішньої активності індивіда, до включення у різні групи, а з іншого боку, виявленням всіх індивідуальних сторін та якостей суб'єктів освітнього процесу.

Інший аспект системного підходу до побудови діяльності психологічної служби вишу полягає в тому, що мають бути охоплені всі сфери життєдіяльності студента. Це означає, що діяльність психологічної служби має здійснюватися за наступними напрямками:

- психологічний супровід у вирішенні проблем, безпосередньо пов'язаних із навчальною і професійною (виробничою) діяльністю суб'єктів освітнього середовища: вдосконалення структури, форм і методів управління організацією і первинним колективом, оптимізація соціально-психологічного клімату у викладацькому колективі та студентських групах;
- психологічний супровід у вирішенні проблем безпосередньо не пов'язаних з навчальною, професійною діяльністю суб'єктів освітнього середовища, тобто вирішення проблем індивідуального характеру.

Аналіз літератури, методичних матеріалів і досвіду роботи психологічної служби вишу дозволяє узагальнити проблеми, з якими вона стикається у своїй діяльності:

- 1) не є розробленими методологічні основи діяльності психологічної служби вишу;
- 2) відсутня єдина концептуальна модель, яка враховувала б досягнутий рівень розвитку фундаментальних досліджень, прикладних розробок і наявні форми взаємозв'язку між ними, яку можна було б покласти в основу роботи всіх існуючих психологічних служб національної системи вищої і професійної освіти;
- 3) не позначені місце та роль психологічної служби в єдиній освітній системі вишу;
- 4) не визначені принципи, за якими мають будуватися стосунки між співробітниками психологічної служби й адміністративно-управлінським апаратом, педагогами, студентами й ін.;
- 5) не є узагальненими ті практичні розробки, які вже існують в арсеналі служби практичної психології вишу;
- 6) відсутня програма підготовки та підвищення кваліфікації для фахівців психологічних служб вишу.

Цей далеко не повний перелік проблем, з якими стикаються в своїй діяльності співробітники психологічної служби вишу, переконує нас в необхідності подальшого дослідження цієї проблеми.

Вищевикладене дозволяє нам сформулювати ряд пріоритетів, які покладено в основу побудови нашої моделі діяльності психологічної служби вишу.

1. Відповідно до особистісно-розвивального характеру вищої освіти, основною метою психологічної служби вишу є психологічний супровід особистісно-професійного розвитку студента. Ця мета визнається всіма суб'єктами освітнього процесу.

2. Діяльність служби конкретизується у створенні умов, що забезпечують психологічний супровід розвитку, саморозвитку і самореалізації особистості студента як майбутнього професіонала;

3. У формуванні особистості майбутнього професіонала в своїй діяльності служба спирається на сучасні вимоги до фахівця, вимоги роботодавця і ринку праці в цілому.

4. Умовою забезпечення успішності педагогічного процесу у вищій технічній школі є реалізація системи психологічного супроводу професійно-особистісного становлення викладачів;

5. Діяльність служби практичної психології будується таким чином, що її завдання на кожному наступному етапі стають більш складними, інтеграційними, а модель служби зазнає закономірного розвитку.

Таким чином, побудова експериментальної моделі діяльності служби психологічного супроводу навчально-виховного процесу ґрунтується на досвіді психологічних служб ВНЗ, що діють у нас в країні та за кордоном і за вказаними вище пріоритетами.

Таким чином, відповідно до існуючих нормативних документів, психологічна служба, яка має забезпечувати практичну реалізацію супроводу, являє собою багаторівневу організаційну систему, що включає в себе основні структурні одиниці і забезпечує надання ефективної психологічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу.

В Україні найбільш розвиненою формою психологічного супроводу є шкільна психологічна служба. Останнім часом набула розвитку практика психологічного супроводу у вищих навчальних закладах.

Головними принципами у діяльності фахівців психологічної служби є: слідування за природним розвитком особистості на даному віковому і соціокультурному етапі онтогенезу; принципи прийняття безумовної цінності внутрішнього світу кожного студента, визнання пріоритетності його потреб, цілей і цінностей його розвитку; створення умов самостійного творчого засвоєння студентом системи відносин зі світом і з самим собою; принцип вторинності форм і змісту супроводу відносно соціального і навчального простору життєдіяльності студента.

Проаналізований досвід діяльності психологічних служб у системі вищої освіти за кордоном показав, що спрямованість діяльності зарубіжних служб і центрів консультування є вельми різноманітною: в одній частині навчальних закладів найбільшу вагу мають психологічна і психотерапевтична допомога студентам і персоналу, в інших - профорієнтація, професійне консультування, у

третіх – так зване академічне консультування, здійснюване академічними відділами.

Незважаючи на відмінність в організації психологічних служб, основним методом психологічного супроводу у навчальних закладах є психологічне консультування. В ході консультування використовуються такі методи: інтерв'ю, психологічне тестування, групові дискусії і тренінги, інтерпретація ситуації або проблеми, роз'яснення думки, положення, факту або емоційного стану тощо.

Сучасна психологічна служба ВНЗ являє собою цілісну систему, яка складається з трьох основних аспектів: 1) інтегрування загальних досягнень педагогічної психології, психології розвитку і акмеології, соціальної психології, психології управління та ін.; 2) психологічне і психолого-педагогічне забезпечення досягнення основних цілей ВНЗ, що полягають в розвитку особистості і підготовці фахівців (бакалаврів, магістрів); 3) безпосередня діяльність психологів у ВНЗ. Таким чином, існує єдність трьох основних аспектів діяльності психологічної служби: наукового, прикладного і практичного.

Однією з головних цілей психологічної служби ВНЗ є сприяння підтримці психічного здоров'я, пізнавального інтересу і розкриттю індивідуальності студента, а також корекції різного роду утруднень в його розвитку і становленні. В своїй діяльності психологічна служба ВНЗ традиційно використовує такі напрями психологічного супроводу як психологічна освіта, психологічна профілактика, психологічна діагностика, психологічна корекція, консультативна діяльність.

Аналіз наукової літератури, методичних матеріалів і досвіду роботи психологічної служби ВНЗ дозволив визначити основні проблеми діяльності служби: не розроблені методологічні основи діяльності психологічної служби ВНЗ; відсутня єдина концептуальна модель психологічної служби вищої професійної освіти; не визначене місце і роль психологічної служби в єдиній освітній системі ВНЗ; не визначені принципи, на яких мають будуватися стосунки між співробітниками психологічної служби та адміністративно-управлінським апаратом, педагогами, студентами та ін.; не узагальнені ті практичні напрацювання, які вже існують в арсеналі психологічної служби ВНЗ; відсутня програма підготовки й підвищення кваліфікації для фахівців психологічних служб ВНЗ тощо.

Важливою особливістю є те, що сьогодні, в умовах жорсткої конкуренції, величезне значення має соціально - психологічна компетентність фахівця будь-якої сфери діяльності, але в першу чергу, тієї, де мова йде про виховання, навчання і розвиток. Діяльність викладача регулюється етичними нормами, етичними стандартами, загальнолюдськими цінностями і ін. І саме викладач, виховуючи та навчаючи не повинен забувати про підвищення професійної майстерності, психолого-педагогічної і соціально - психологічної компетентності. Все це складає основу його загальної професійної культури, дозволяє досягти вищих ступенів професійної майстерності і особистісного

зростання. Окрім цього, потреба у психологічних знаннях обумовлена самою суттю освіти, оскільки освіта пов'язана зі свідомістю і самосвідомістю людини, з формуванням установок, цілей і інших найважливіших психічних утворень.

Установки на особистісно-професійний розвиток, на підвищення психологічної компетентності можна ефективно формувати у процесі організації й реалізації головних ідей супроводу діяльності викладачів. Формування психологічної компетентності, психологічної культури фахівця на етапах професіоналізації є одним з важливих завдань діяльності фахівців психологічних служб.

Сенс організації психологічного супроводу освітнього процесу полягає у створенні умов для формування у студентів досвіду самостійного вирішення пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних і інших проблем, що НЕ формується достатньою мірою в умовах сучасного змісту освіти.

Модернізація освіти, тобто забезпечення її відповідності запитам і можливостям суспільства, здійснювалася завжди - тою чи іншою мірою. Ця міра залежить від здатності системи освіти до змін, а сама ця здатність багато в чому визначається підходом до постановки цілей, відбору змісту, організації освітнього процесу, оцінки досягнутих результатів.

Англіїці говорять: «Щоб напоїти коня, його треба підвести до води». Аналіз традиційного педагогічного процесу нашої школи на думку про те, що ми - педагоги тільки й робимо те, що примушуємо студентів випити води знань. Але важливо саме підвести студента до ріки знань, тобто створити такі умови, щоб він сам міг пити цю воду. У межах цілеспрямованого педагогічного процесу це стає природною процедурою. А сприяти наданню навчально-виховному процесу властивості цілеспрямованого має система психологічного забезпечення педагогічного процесу.

Питання для самоконтролю

Коли в Україні почалася системна робота по створенню психологічної служби в освітній галузі ?

Якими є особливості діяльності психологічних служб в школі і у ВНЗ?

Які українські психологічні центри в освітній галузі вам відомі?